

ANALIZA PORÓWNAWCZA STOPNIA WYZYSKU KLASY ROBOTNICZEJ
WE FRANCJI, WŁOSZECH I W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC
W LATACH 1958 - 1973

Produkcja i realizacja wartości dodatkowej, pochodzącej z wyzysku pracowników najemnych, jest — jak wiadomo — podstawową zasadą istnienia i działania kapitału we wszystkich krajach. Dlatego każdy kapitał dąży do lepszego wykorzystania swoich możliwości przez pogłębienie i rozszerzenie wyzysku ponad granicami swego kraju i to właśnie było jednym z istotnych motywów połączenia się kapitału monopolistycznego niektórych krajów zachodnioeuropejskich w państwowo-monopolistyczny związek w ramach EWG. W tym rozszerzonym do wymiarów międzynarodowych celu stosowania wyzysku monopole wykorzystują różnice istniejące między poszczególnymi krajami co do warunków i głównych czynników wyzysku. Chodzi tu zasadniczo o różnice wyrażające się w wyższej ilościowo wartości dodatkowej. W codziennej walce klasy robotniczej w krajach EWG przeciw monopolistycznemu kapitałowi o zabezpieczenie i poprawę materialnych warunków egzystencji, ważna jest dokładna znajomość rozwoju i rozmiarów wyzysku oraz jego głównych czynników w poszczególnych państwach. Syntetycznym miernikiem tych elementów jest stopa wartości dodatkowej, wyrażająca w ilościowej formie istotę kapitalistycznego wyzysku.

Dotychczasowe piśmiennictwo marksistowsko-leninowskie nie zawiera analiz porównawczych rozwoju stopy wartości dodatkowej w rozmaitych krajach kapitalistycznych. Przedstawiona tutaj analiza porównawcza jest pierwszą, jeszcze bardzo niekompletną próbą, zwłaszcza że wielu szczegółowych zagadnień nie można było dotychczas zbadać. Dlatego nie można stawiać przesadnie wysokich wymagań co do stopnia jej dokładności.

Ktokolwiek zajmował się praktycznym obliczaniem stopy wartości dodatkowej w jakimś kraju, zna nie tylko statystyczno-metodyczne, ale też teoretyczne trudności takiego przedsięwzięcia. Jeżeli ponadto zamierza się porównać stopy tej wartości w rozmaitych krajach, trudności stają się znacznie większe. Szczegółowe przedstawienie w ramach niniejszego artykułu metod obliczeniowych zastosowanych w tym opracowaniu nie jest możliwe. Nieodzowne są jednakże pewne wyjaśnienia umożliwiające klasyfikację i ocenę wyników.

Przede wszystkim należy zaznaczyć, że rolnictwo zostało wyłączone ze wszystkich obliczeń, gdyż dominują w nim mali producenci towarowi.

Punktem wyjścia było ustalenie wytworzonego dochodu narodowego w poszczególnych krajach. Ujęto w nim produkt krajowy netto po cenach rynkowych z zakresu przemysłu, budownictwa, komunikacji i łączności, handlu, kredytu i ubezpieczeń. Od tego dochodu trzeba było odjąć część wytworzoną przez niekapitalistycznych producentów. Wielkość tej części wyliczono mnożąc liczbę „samodzielnych i pomocniczych rodzinnych sił roboczych” przez przeciętną płacę na jednego pracownika. Od tak uzyskanej wartości produktu kapitalistycznego należało odjąć płace netto pracowników najemnych wytwarzających wartość dodatkową i w ten sposób ustalić wartość dodatkową.

Ponieważ w burżuazyjnych statystykach brak międzynarodowych, porównywalnych danych co do wynagrodzeń netto, musiano szacunkowo ustalić bezpośrednie potrącenia od płac brutto, odmienne w każdym z trzech badanych krajów. Zrobiono to na podstawie danych o podatkach bezpośrednich i o składkach na ubezpieczenia społeczne od prywatnych gospodarstw domowych biorąc przy tym pod uwagę ilo-

ściowy stosunek między pracownikami najemnymi a samodzielnymi łącznie z zatrudnionymi członkami rodziny.

W końcu należało sprowadzić do porównywalności wielkości ustalone w narodowych walutach poszczególnych krajów. Zwykle dokonuje się tego przy pomocy przeciętnych kursów wymiennych danych walut. W statystykach EWG przelicza się również dane w narodowych walutach na wspólną jednostkę rachunkową według oficjalnych parytetów.

Bieżące zmiany kursów wymiennych odzwierciedlają jednak tylko w sposób bardzo zniekształcony ilościowe procesy produkcyjne i dlatego zastosowano tu inną metodę. Ponieważ kursy wymienne były w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych stałe, wzięto za podstawę obliczeń ich wysokość w styczniu 1963 r. i przyjęto relację 1 jednostka obliczeniowa EWG równa się 4,00 DM=4,94 ffr.=625 lit. Dla wszystkich pozostałych lat stosunki wymienne walut skorygowano według kaźdoczesnego indeksu cen produktu społecznego brutto kaźdego z trzech krajów (podstawa — 1963 r.). W ten sposób wszystkie dane narodowe zostały przeliczone na wspólną jednostkę rachunkową, dzięki czemu porównawcze badania rozwoju waźnych dla niniejszej pracy elementów we wszystkich trzech krajach zyskały realną podstawę. Równocześnie takie elementy, jak wartość produkcji, wartość dodatkowa i płace, ukazują się już nie jako kategorie z dziedziny cen lub wartości, lecz w swojej fizycznej wielkości jako produkt netto, realny produkt dodatkowy i realna płaca netto. Na wielkość stopy wartości dodatkowej nie ma to kaźdego wpływu.

Z tych skąpych uwag o zastosowanej metodzie obliczeń wynika już, że ich rezultaty można traktować tylko jako bardzo ogólne, przybliżone wartości. Mimo to, przy całej swojej niedoskonałości, prowadzą do interesujących i pożytecznych wniosków.

Wyniki obliczeń, zestawione w załączonych tabelach, pozwalają przede wszystkim na stwierdzenie, że we wszystkich trzech krajach w badanym okresie 1958 - 1973 (15 lat) wolumen realnego produktu dodatkowego niezwykle szybko i z małymi tylko przerwami (1967 w RFN, 1962 i 1971 we Włoszech) wzrastał; we Francji i we Włoszech do 230%, w RFN do 210%. Ten szybki wzrost pochodzi także, choć w małej części, z rozszerzenia się pola wyzysku kapitalistycznego. Tak więc podwyższyła się liczba wyzyskiwanych pracowników najemnych w produkcji materialnej we Włoszech do 120%, we Francji do 118% i w RFN do 113%, przy czym zaznaczyć należy, że w RFN od 1966 r. lekko się cofa.

Główny jednak udział w zespole przyczyn szybkiego wzrostu realnego produktu dodatkowego ma znaczny wzrost wydajności i intensywności pracy we wszystkich trzech krajach. Realny produkt netto, liczony na jednego robotnika najemnego, powiększył się w latach 1958 - 1973 w RFN do 180%, we Francji do 190%, a we Włoszech do prawie 200%; wzrost był zatem we Włoszech najszybszy, w RFN najpowolniejszy. Jeżeli przyjmiemy realny produkt netto na jednego robotnika produkcyjnego jako wskaźnik wydajności pracy, wyniki obliczeń (por. tab. 2) pozwolą na następujące porównanie poziomu wydajności pracy w trzech wielkich krajach EWG:

Rok	Francja	RFN	Włochy
1958	125	100	73
1973	133	100	80

Podobne proporcje stwierdzić można również w rozwoju i poziomie realnych płac netto liczonych na jednego pracownika. W okresie od 1958 do 1973 r. płace wzrosły we Francji i RFN do 175%, we Włoszech, podobnie jak wydajność pracy, wzrosły

⁹ Przegląd Zachodni nr 3/78

szybciej, a mianowicie do poziomu nieco wyższego niż 210%. Porównanie poziomu realnych płac między trzema krajami przedstawia się następująco (por. tab. 2):

Rok	Francja	RFN	Włochy
1958	115	100	64
1973	116	100	77

Także w tej dziedzinie, podobnie jak w wydajności pracy, Francja jest na pierwszym miejscu, a Włochy na ostatnim. W każdym razie różnica między wskaźnikami płacy RFN i Francji (ujemna dla RFN) jest mniejsza niż między wskaźnikami wydajności pracy. Natomiast ujemna dla Włoch różnica wskaźników płac między tym krajem a RFN była większa niż wskaźników wydajności pracy. Te szczególne relacje między badanymi krajami mają znaczny wpływ na stosunki między stopami wartości dodatkowej.

W RFN stopa wartości dodatkowej wahała się w latach 1958 - 1973 między 177% a 202%, we Francji między 216% a 243%, we Włoszech między 203% a 243%. Przeciętny roczny wyzysk klasy robotniczej był zatem we Francji największy, w RFN najmniejszy. Z danych przedstawionych w tabelach 2 i 3 wynika, że robotnicy we Francji są w wyższym stopniu wyzyskiwani niż w RFN, mimo że poziom płac realnych jest we Francji wyraźnie wyższy niż w RFN. Ten zaskakujący na pierwszy rzut oka fakt wynika stąd, że przewaga Francji w wydajności pracy jest większa niż w płacach. Mamy tutaj praktyczny wypadek już przez Marksa teoretycznie uzasadnionych zależności, polegających na tym, że wysoka stopa wartości dodatkowej związana jest z reguły nie z niskimi, lecz z wysokimi płacami realnymi, jeżeli w obu przypadkach oparte są one na odpowiednio wysokim poziomie produktywności pracy społecznej. Odwrotnie kształtują się natomiast stosunki między RFN a Włochami. Stopa wartości dodatkowej w RFN była do końca lat sześćdziesiątych wyraźnie niższa niż we Włoszech, mimo że poziom płac realnych był wyższy niż we Włoszech przy większej wydajności pracy. Wyjaśnieniem tej sytuacji jest okoliczność, że Włochy pozostawały w tyle za RFN w wyższym stopniu w zakresie płac niż w zakresie wydajności pracy.

Porównania powyższe nasuwają wniosek, że stosunkowo wysoki stopień wyzysku włoskich robotników wynikał, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych i w początkach lat sześćdziesiątych, ze względnie niskich płac. Choć w ciągu badanych 15 lat szybsze tempo przyrostu płac niż robotnicy francuscy i zachodnoniemieccy, to i dzisiaj jeszcze poziom ich płac jest wyraźnie niższy. Taki układ ma wprawdzie historyczne przyczyny, ale wynika on także z tego, że walka włoskiej klasy robotniczej jest znacznie silniej niż we Francji lub RFN obciążona naciskiem licznej, rezerwowej armii przemysłowej. Włochy są jedynym z trzech wielkich krajów EWG, gdzie przy rosnącej liczbie ludności i wyzyskiwanych pracowników najmniejszych liczb czynnych zawodowo zmniejszyła się w latach 1958 - 1973 o 5,2%. Proces upadku małych producentów ma zatem bardzo duży zasięg, w rezultacie istnieje we Włoszech ukryte bezrobocie nie ujęte przez żadną, burżuazyjną statystykę bezrobotnych. Było ono i jest nadal nie tylko ważnym źródłem eksportu siły roboczej, przede wszystkim do RFN, ale utrudnia także włoskiej klasie robotniczej walkę o poprawę poziomu życia i o wyrównanie jej płac do poziomu istniejącego w innych krajach EWG.

Przy porównaniu zmian w stopniu wyzysku w omawianych trzech krajach zauważyć można odmienne tendencje. We Francji stopa wartości dodatkowej w całym

okresie od 1958 r. do 1973 r. wyraźnie wzrastała. W końcu lat pięćdziesiątych wynosiła około 220% i wzrosła, przy pewnych wahaniach, w początku lat siedemdziesiątych do około 240%. Podobną tendencję, choć nie tak wyraźną i silną jak we Francji, obserwuje się także w RFN. Z początkiem lat sześćdziesiątych zachodnioniemiecka klasa robotnicza uzyskała znaczne sukcesy w walce o wyższe płace. Wskutek tego stopień wyzysku wyraźnie się tam obniżył. W czasie kryzysu z 1967 r. i po nim udało się kapitałowi monopolistycznemu w RFN ponownie zwiększyć wyzysk robotników, tak że stopa wyzysku przekraczała w początku lat siedemdziesiątych jej poziom z lat pięćdziesiątych. Podobną krzywą w rozwoju stopnia wyzysku robotników, choć z dwiema istotnymi różnicami w stosunku do RFN, stwierdzić można również we Włoszech. Po pierwsze, rozpiętość między najwyższymi i najniższymi punktami krzywej jest tutaj znacznie większa, a po wtóre — poziom stopy wartości dodatkowej był z początkiem lat siedemdziesiątych niższy niż w końcu lat pięćdziesiątych. Stopień wyzysku robotników we Włoszech, w odróżnieniu od sytuacji we Francji i w RFN, zmniejszył się w badanych latach 1958-1973, przy czym pod koniec tego okresu osiągnął poziom równy poziomowi zachodnioniemieckiemu. Przedstawiona, malejąca tendencja świadczy o tym, że włoskiej klasie robotniczej udało się w ciężkiej walce, mimo wielu szczególnych przeszkód, zdobyć równocześnie ze znacznym wzrostem realnych płac netto, także wyższy — na dłuższy dystans — udział w wytwarzanym przez siebie dochodzie narodowym.

TABELA 1

Realny produkt dodatkowy i liczba pracowników w produkcji materialnej Francji, RFN, Włoch

Rok	Produkt dodatkowy w mld porównywalnych j.r.			Liczba pracowników w tys.		
	Francja	RFN	Włochy	Francja	RFN	Włochy
1958	25,0	30,0	12,0	7 735	12 120	6 240
1959	25,7	32,5	13,1	7 730	12 430	6 320
1960	27,8	35,7	14,4	7 740	13 150	6 610
1961	29,9	39,1	16,5	7 755	13 690	6 920
1962	30,8	39,7	16,3	7 915	13 830	7 140
1963	33,8	40,5	17,8	8 180	13 915	7 360
1964	35,6	43,4	18,0	8 430	14 030	7 395
1965	37,1	45,5	18,5	8 510	14 230	7 150
1966	38,6	46,3	19,9	8 615	14 160	7 070
1967	41,3	45,5	22,1	8 630	13 365	7 250
1968	43,8	49,8	24,2	8 575	13 460	7 345
1969	48,1	55,7	25,8	8 795	13 935	7 580
1970	48,8	57,4	26,5	8 880	14 050	7 480
1971	51,2	58,7	25,0	8 870	14 040	7 465
1972	54,6	61,3	26,9	8 945	13 930	7 380
1973	57,8	63,4	27,4	9 090	13 920	7 450

Obliczono i częściowo szacowano według: *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen*. Wyd. Statistisches Amt der EG, Brüssel und Luxemburg, roczniki — 1967, 1972, 1974.

Na koniec potrzebne jest następujące stwierdzenie: porównując rozwój stopy wartości dodatkowej we wszystkich trzech krajach z szybkim wzrostem produktywności pracy społecznej, dochodzi się do wniosku, że w latach pięćdziesiątych i sześćdziesią-

TABELA 2

Realna produkcja netto i realne płace netto na jedną najemną produkcyjną siłę roboczą w cenach z 1963 r.

(Przeciętne roczne w porównywalnych jednostkach rachunkowych)

Rok	Produkcja netto			Płace netto		
	Francja	RFN	Włochy	Francja	RFN	Włochy
1958	4740	3780	2760	1500	1300	830
1959	4860	4070	2960	1540	1350	890
1960	5210	4160	3100	1620	1440	920
1961	5440	4380	3370	1690	1520	980
1962	5670	4470	3480	1780	1600	1050
1963	5870	4540	3560	1740	1620	1140
1964	6130	4810	3620	1990	1720	1180
1965	6320	5010	3860	1960	1810	1280
1966	6550	5110	4140	2070	1850	1320
1967	6860	5290	4410	2080	1880	1360
1968	7290	5650	4710	2180	1950	1420
1969	7730	6010	4860	2250	2020	2460
1970	7880	6190	5150	2320	2110	1610
1971	8190	6340	5090	2410	2160	1730
1972	8600	6640	5420	2510	2240	1780
1973	8990	6820	5440	2630	2270	1760

Obliczono i częściowo szacowano według: *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen*. Wyd. Statistisches Amt der EG, Brüssel und Luxemburg, roczniki – 1967, 1972, 1974.

TABELA 3

Przeciętna społeczna stopa dodatkowej wartości (w %) we Francji, RFN i Włoszech w latach 1958 - 1973

Rok	Francja	RFN	Włochy
1958	216	189	233
1959	217	193	234
1960	222	192	237
1961	228	189	243
1962	219	179	232
1963	238	178	212
1964	220	181	207
1965	222	177	205
1966	228	177	213
1967	232	182	224
1968	234	195	232
1969	243	199	234
1970	240	194	220
1971	239	194	203
1972	243	196	205
1973	241	202	210

Obliczono i częściowo szacowano według: *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen*. Wyd. Statistisches Amt der EG, Brüssel und Luxemburg, roczniki – 1967, 1972, 1974

tych kapitał monopolistyczny nie był w stanie zwiększyć wyzysku klasy robotniczej nawet w przybliżeniu w rozmiarach, w jakich wzrosła wydajność pracy. Decydującym czynnikiem była tutaj znacznie pod wpływem rozwijającego się socjalizmu wzmocniona siła zorganizowanej klasy robotniczej w krajach kapitalistycznych, która już nie dopuszcza do tego, by kapitał monopolistyczny przywłaszczał wyłącznie sobie korzyści z postępów we wzroście sił produkcyjnych.

Rudolf Neumann (Lipsk)

SPD A KONCEPCJE „EUROPEJSKIEJ UNII SOCJALNEJ”

Rozważając społeczno-polityczne i ekonomiczne problemy rozwoju EWG, nie sposób pominąć procesu formowania się ogólnoeuropejskich partii politycznych, a zwłaszcza ich programów w przededniu pierwszych, bezpośrednich wyborów do Parlamentu Europejskiego. Jest to czynnik istotny, ponieważ również od tego, jaki układ sił wytworzy się na tym parlamentarnym forum Wspólnoty zależeć będzie charakter polityki wewnętrznej i zagranicznej EWG. Brak jest jeszcze danych, by rozstrzygać, jakie uprawnienia w modelu politycznym Wspólnoty posiadać będzie ostatecznie Parlament Europejski, o tym jednak, że nie będzie to ciało wyłącznie formalnie działające, traktowane jako jedynie symbol łączącej kraje EWG idei parlamentaryzmu, świadczą wysuwane przez wiele partii politycznych hasła rozszerzenia jego uprawnień, proces przygotowania wspólnych dla partii o tych samych bądź podobnych profilach politycznych platform wyborczych, wreszcie powaga, z jaką wszystkie partie polityczne krajów EWG traktują zbliżający się i przewidziany ostatecznie na 1979 r. akt wyborczy. Należy zatem zakładać, że proces tworzenia przez partie polityczne w państwach EWG wspólnych programów wyborczych będzie prowadzić w konsekwencji do dążeń w kierunku ich realizacji, zaś urzeczywistnienie tych programów będzie działaniem na rzecz określonego kształtu (politycznego, społecznego, ekonomicznego) Wspólnoty.

Pragnąłbym tutaj dla zasygnalizowania zjawiska zgłosić kilka uwag dotyczących ofensywności, jaką SPD wykazała w procesie tworzenia wspólnego dla ruchu socjaldemokratycznego w EWG programu społeczno-politycznego oraz ekonomicznego na wybory do Parlamentu Europejskiego. Proces budowania tego programu nie przebiegał łatwo, ścierały się w nim różne, często odmienne koncepcje, dające największe perspektywy forsowania własnych założeń programowych tym partiom, które w rodzimych krajach miały do zanotowania największe postępy w zakresie realizacji własnych haseł. Pozycja osiągnięta przez RFN w EWG każe spojrzeć bliżej na aktywność SPD (choć interesujące byłoby prześledzenie działalności innych partii zachodniemieckich) w dziele tworzenia wspólnego programu, nakazuje zastanowić się nad stopniem zbieżności jej postulatów w polityce wewnętrznej z hasłami wysuwanymi przez nią do platformy wyborczej wspólnej dla całego zachodnioeuropejskiego ruchu socjaldemokratycznego.

Sytuacja społeczna i ekonomiczna w Europie zachodniej wysunęła się w ostatnim czasie na czoło zainteresowań partii politycznych, a to ze względu na znane skutki kryzysu ekonomicznego, który odsłonił wyraźniej i uwypuklił słabość, a przede wszystkim nierównomierność rozwoju struktur ekonomicznych, społecznych i społecznych. Postulaty ruchu socjaldemokratycznego (w mniejszym stopniu np. liberalnego) stanowią ilustrację, w jaki sposób SPD chciałaby rozwiązywać problemy i trudności